

Angelika LASIEWICZ-SYCH¹

MIEJSCE JAKO CEL PROJEKTOWANIA: ZAŁOŻENIA TEORETYCZNE I UWAGI METODOLOGICZNE

1. Architektura jako kontekst sytuacji

Architektura to zarówno techniczna wiedza i umiejętność budowania dzieł inżynierskich i budynków (rzemiosło), sztuka tworzenia form i kształtowania przestrzeni (projektowanie) i dziedzina teorii (nauka), która bada 'środowisko zbudowane jako miejsce życia człowieka' [6]. Metafora celu architektonicznych działań wyrażona przez Witruwiusza jako kompozycja trzech elementów: przyjemności (*venustas*), trwałości (*firmitas*) i użyteczności (*utilitas*) wciąż jest aktualna, choć zmieniają się konteksty poszczególnych pojęć. Przyjemność interpretowana jako doznanie estetyczne utożsamiana była z pięknem, dekoracją i formą, trwałość z konstrukcją, a użyteczność z funkcją. Względna równowaga poszczególnych komponentów jest gwarancją powodzenia realizacji architektonicznych zamierzeń rozumianych jako tworzenie 'nadającego się do życia' środowiska uwzględniającego różne aspekty ludzkich potrzeb. To szerokie rozumienie architektury operujące pojęciem jakości środowiska życia w interpretacji nauk społecznych (*livability*) wraca do genezy architektonicznej teorii zapisanej w postaci witruwiańskiej triady. Zmienne jakości środowiska są tożsame z odczytanymi na nowo pojęciami: 'przyjemność' to nie tylko potrzeba piękna, ale także satysfakcja i zadowolenie z jakości środowiska; 'trwałość' to nie tylko efektywna konstrukcja, ale także poczucie bezpieczeństwa, solidne oparcie, gwarancja schronienia i spoczynku; a 'użyteczność' to nie tylko funkcjonalność, ale także komfort, dostępność i orientacja w przestrzeni. Architektura jest szczególnym rodzajem tworzenia, które łączy sztukę z doświadczeniem codziennego życia. Kiedy myślimy o wybitnej architekturze mamy na myśli najlepsze momenty naszych architektonicznych doświadczeń. Te doświadczenia mogą mieć charakter czysto estetyczny, ale czasem dostarczają nam

¹ Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej, ul. Warszawska 24, 31-155 Kraków, e-mail: alaszewicz-sych@pk.edu.pl

innych, pozaestetycznych, wrażeń. Architektura zyskuje znaczenie w wyniku "zrównoważenia troski o estetykę i inne kwestie" [5]; te inne kwestie to między innymi ograniczenia natury fizycznej, finansowej i funkcjonalnej, w tym zwłaszcza konieczność realizowania społecznych oczekiwań i behawioralnych potrzeb. To, co będzie przedmiotem architektonicznego doświadczenia zależy będzie od sytuacji; co innego będzie nas interesować w szpitalu, a co innego w galerii lub na dworcu.

Na sytuacjonistyczny charakter architektury miejsc wskazują badania psychologiczne; uczymy się od dziecka, że wszystko ma swój odpowiedni czas i *miejsce*; np. stół jest odpowiedni do spożywania posiłków, a łóżko szpitalne nie jest odpowiednim miejscem do zabawy. Canter (1977, za: Price & Bouffard, 1974) zauważa, że pewne 'sytuacje' sprzyjają określonym 'zachowaniom' (np. 'rodzinny obiad' - jest odpowiednią sytuacją do 'jedzenia', 'śmiechu', 'pocałunków' i innych mniej typowych zachowań), podczas gdy inne (np. 'winda') nie stanowią zachęty do żadnej aktywności. Rozumienie znaczenia 'sytuacji' wpływa na postrzeganie 'miejsc' ich ocenę i opis. Opisy miejsc czasem trudno jest oddzielić od ocen, które są nacechowane emocjonalnie i mają związek z życiowymi doświadczeniami. Pojęcia 'sytuacji' i 'miejsca' na poziomie psychologicznym wydają się zbliżone znaczeniowo, jednak tym, co je zasadniczo odróżnia to pewnego rodzaju lokalizacyjny determinizm, którego rolę podkreślają geografowie. Według Tima Cresswella (2004) miejsce tworzą 3 komponenty: 'lokalizacja' (*location*), materialny kontekst dla społecznych relacji i zdarzeń (*locale*), 'znaczenie miejsca' (*sense of place*). Architektura włączając się w istniejący kontekst urbanistyczny lub naturalny - stwarza materialne ramy relacji i zdarzeń (sytuacji), uczestniczy w budowaniu znaczenia miejsca. Znaczenie nadają *miejscu* ludzie, którzy je tworzą i użytkują. W oczywisty sposób na znaczenie miejsca wpływ będzie miało postrzeganie jego architektury jako *obiektu* (w tym analiza jego kompozycji i relacji do innych obiektów tworzących kontekst urbanistyczny) i jako *formy przestrzennej*, która wpływać będzie na to, czy chcemy się w miejscu zatrzymać, czy raczej skorzystamy z przestrzennej zachęty, by je przemierzać. 'Znaczenie' miejsca (*sense of place*) ma konstytutywną funkcję; w przeciwieństwie do określonych architektonicznie i topograficznie przestrzeni stanowiących niezmienny układ odniesienia, miejsca mają charakter subiektywny; tworzone są indywidualnie lub kolektywnie na podstawie wiedzy i życiowych doświadczeń [2], [17]; ten sam plac zabaw w parku może być jednym miejscem dla nastolatka albo dwoma różnymi miejscami dla kilkulatka.

2. Miejsce jako cel projektowania

2.1. Życie w architekturze

Oczywisty wydaje się związek przedmiotu i celu projektowania. Jeśli naszym celem jest wzniesienie obiektu – myślimy o architekturze przede wszystkim jak o fizycznej rzeczy – o tym, jak ona wygląda i jak można ją zbudować, mając jednocześnie świadomość, że to nie wyczerpuje znaczeniowego zakresu architektury; trudno bowiem oddzielić tę rzecz od sposobu, w jaki ona działa. Peter Zumthor pisze o „cielesnym związku architektury z życiem”; rozumianej nie jako „przesłanie” czy „znak”, lecz jako „oprawa i tło dla przemijającego życia” [20: s.12]. Pisze też, że „dobry budynek musi posiadać zdolność wchłaniania ludzkiego życia” i że w ten sposób może on nabrać „szczególnego bogactwa” [20: s.24]. Położenie nacisku na miejsce stanowiące całościowy element środowiska – jako cel projektowania, ma kilka istotnych konsekwencji, z czego najważniejszą jest pierwszeństwo życia – najistotniejszego elementu i celu środowiska. W architekturze oznacza to przede wszystkim obecność ludzi, traktowaną nie jako uzupełnienie czy ‘wzbogacanie’ projektu, ale jako jego właściwą przyczynę. Związek budowania z życiem codziennym powoduje, że myślenie o architekturze w kategoriach izolowanej rzeczy nie jest tak samo zasadne jak w przypadku czystej sztuki; projektowanie miejsc nigdy nie zaczyna się od ‘pustej kartki papieru’ i wymaga uwzględnienia wielu już istniejących czynników.

Maurice Merleau-Ponty (1962) jest autorem fenomenologicznej koncepcji związku ciała z otaczającym je światem przedmiotów (*body-subject*). W myśl tej koncepcji ciało posiada rodzaj wewnętrznej świadomości budowanej w oparciu o znajdujące się w jego pobliżu elementy otoczenia, w wyniku czego tworzy synchroniczny układ gestów i zachowań, powiązany z układem przestrzennym. Ten związek ma zasadnicze znaczenie dla kształtowania relacji środowisko-zachowanie rozgrywających się w skali architektonicznego czy urbanistycznego wnętrza. Zjawisko to określa się jako ‘taniec w miejscu’ (*place-ballet*) i interpretuje jako zachowanie indywidualnego człowieka w określonym środowisku, które przyczynia się do wzmocnienia znaczenia miejsca i może stać się źródłem jego przywiązania do miejsca [15].

Związek architektury - rozumianej jako *miejsce* z życiem - to zatem nie tylko obecność ludzi i związane z tym określone, często powtarzalne zachowania. Seamon (2014) wymienia 6 generatywnych aspektów miejsca. Są to: 'interakcje', 'tożsamość miejsca', 'uwolnienie miejsca' (*place release*), 'realizacja miejsca' [rozumiana jako materialna forma, a nie – jako proces budowania], 'tworzenie miejsca’”

i 'intensyfikacja miejsca' [15]. Wiązą się one z przywiązaniem do miejsca lub z zachodzącymi w miejscu procesami. Przywiązanie do miejsca ma – w przeciwieństwie do dynamicznych procesów - dość statyczny charakter, opiera się na powtarzalnych rytuałach albo nadawanym miejscom znaczeniom w powiązaniu z własną tożsamością jednostek lub grup społecznych. Mieści się tu jednak także kategoria - *place release* – wprowadzająca rodzaj 'otwarcia' miejsca, oczekiwania nieoczekiwanego (zaskakujące zdarzenie lub nowe doświadczenie). Dzięki takim właściwościom miejsca, ludzie mogą 'odetchnąć' od życiowej rutyny i otworzyć się wzajemnie na siebie. To sprawia, że życie staje się przyjemne; *life is good*, jak pisała Jane Jacobs (1961), częściowo dlatego, że mamy takie miejsca i takie doświadczenia [15]. W podobnym duchu jest koncepcja Raya Oldenburga (1999)² tzw. "trzeciego miejsca" – definiowanego jako miejsce, w którym można odnaleźć ludzi, kiedy nie ma ich w domu ani w pracy. Cechy takiego miejsca to: dostępność i otwartość („każdy może przyjść i wyjść”, „nikt nie odgrywa roli gospodarza”, „wszyscy czują się komfortowo, jak w domu”), możliwość swobodnej rozmowy, spotkania drugiego człowieka, prosta i skromna architektura, atmosfera relaksu i komfort [4: s.137-8].

Całkiem inną interpretacją 'uwalniającej' mocy miejsca i jego związku z życiem może być 'otwarcie' na nasze 'nienazwane' jeszcze potrzeby. Pisze o tym Welsch (2002) w eseju na temat tworzenia przestrzeni dla ludzi: zwraca uwagę na potrzebę otwarcia się na nowe doświadczenie, dzięki któremu „powinniśmy czuć się ożywieni w szerokim zakresie naszego istnienia, pełnego niespodzianek, niepewności i irytacji”. Welsch jest zwolennikiem pozostawiania pewnych obszarów jako elementy środowiska naturalnego lub zwyczajnie jako coś 'nie do końca zaprojektowanego' [18: s.183]. Swoboda i naturalność, a także faktyczny udział ludzi w tworzeniu takich miejsc znacząco podnosi ich 'autentyczność'. Ta wartość miejsca oryginalnie przywołana przez Heideggera i związana z jego egzystencjalną koncepcją *Dasein* - związku człowieka z określonym miejscem na ziemi; dzisiaj jest rozumiana głównie jako przeciwieństwo 'sztuczności' i 'komercjalizacji' [10]. Autentyczności miejsc sprzyja ich historyczna 'ciągłość', ewolucyjny raczej niż rewolucyjny charakter zmian zachodzących w czasie.

² Ray Oldenburg, *The Great Good Place: Caffes, Coffee Shops, Bookstores, Bars and Other Hangouts at the Heart of a Community*, 1999

2.2. Holistyczny charakter miejsca

Projektowanie miejsc od projektowania rzeczy odróżnia holistyczny charakter tych pierwszych. Miejsce tym różni się od rzeczy, że właściwie nie da się go oddzielić od środowiska i to zarówno w sensie przestrzennym, jak i funkcjonalnym i społeczno-kulturowym [2]. Można je zatem zdefiniować jako „dowolną środowiskową lokalizację, w której i poprzez którą jednostkowe i grupowe działania, doświadczenia, intencje i znaczenia są połączone ze sobą w sposób przestrzenny” [15: s.11]. Wyodrębnienie miejsca ma w dużej mierze charakter psychologiczny; próby rozwiązania tego zagadnienia – czy to w formie badań nad postrzeganiem najbliższej okolicy (Lee, 1958) czy w koncepcji ‘obrazu miasta’ (Lynch, 1960) dały początek badaniom nad orientacją w przestrzeni i mapami poznawczymi, które z kolei zapoczątkowały dziedzinę psychologii środowiskowej [2]. Identyfikację miejsc wspiera ich przestrzenne wyodrębnianie; pojęcia takie jak „przestrzeń pozytywna”³ jest udanym odzwierciedleniem intencjonalnego myślenia o przestrzeni jako o miejscu i nadawaniem mu formy zbliżonej do zamkniętej. Zwraca się uwagę na moc tworzenia miejsc, jaka cechuje formy zamknięte i na językowe rozróżnienie pomiędzy „w” (charakterystyczne dla miejsca) i „na” (określenie braku samowystarczalności i własnej tożsamości) [10]. Tę różnicę słychać w naszym języku: „mieszkam w Krakowie”, „pracuję na Politechnice” oraz w wyrażeniu „na mieszkaniu” (jako określeniu czasowej kwatery) w przeciwieństwie do „w domu”.

Holistyczny charakter miejsca oznacza doświadczenie dialektyczne; miejsce dookreśla się poprzez zrozumienie określonych relacji: miejsca i przestrzeni [17], a także wnętrza i zewnątrz [13] oraz ruchu i spoczynku. Dla myślenia o architekturze miejsc, szczególnie ważne są kwestie ruchu i spoczynku; wiążą się one niejako z wszystkimi pozostałymi parami pojęć. O ile bowiem ruch wiąże się z podróżowaniem, zewnątrzem i przestrzenią – jako czymś otwartym i nieograniczonym; o tyle spoczynek, wiąże się z wnętrzem, miejscem i mieszkaniem. Relph (1976) nazywa najgłębszy, najbardziej intymny sposób doświadczania miejsca jako „egzystencjalną wewnętrżność” (*existential insideness*); wiąże się ona zasadniczo z poczuciem miejsca, nazywanym przez Relpha *in place-ness*, w przeciwieństwie do braku poczucia miejsca (*out-of-place-ness*). Miejsce jest zasadniczo ‘statyczne’ [17]; jest spoczynkiem, któremu nie sprzyja pośpiech. Miejsca, w przeciwieństwie do ‘nie-miejsc’ sprzyjają zatrzymaniu. Sennet (1974, 2009) zwraca uwagę na architektoniczny charakter ruchu i zatrzymania; analizując nowoczesne rozwiązania projektowe,

³ O przestrzeni pozytywowej pisze Yoshinobu Ashihara (1970) i Christopher Alexander (1977)

dostrzega, że przestrzeń publiczna stała się tam „pochodną ruchu”, „terenem, który się przemierza, ale się w nim nie pozostaje” albo „przez który się przechodzi, ale z którego się nie korzysta”. Projektanci Le Defense (w latach 1970.) mieli nazwać tę wielką otwartą przestrzeń „ośrodkiem wspomagającym przepływ ruchu wśród wertykalnej całości” (*traffic-flow-support-nexus*) [16: s.28-29]. Sennet zauważa, że przestrzeń publiczna, „stając się funkcją przemieszczania się, traci wszelkie własne niezależne znaczenie oparte na doświadczeniu” [16: s.30].

W architekturze, miejsce najczęściej bywa traktowane szcątkowo, głównie jako lokalizacja projektu i fizyczny kontekst, czyli warunki zewnętrzne, które wpływają na niektóre decyzje projektowe. Pomija się zwykle kwestie interpretacji i znaczenia miejsca, jego dynamicznego charakteru oraz tego, że sam projekt współtworzy miejsce. Rybczyński (2014), pisze, że „budynek może ignorować swoje otoczenie, ale nie może zignorować przestrzeni, którą zajmuje” [14: s.90]. Autor ten zwraca uwagę (także za Alexandrem) na kilka architektonicznych kwestii związanych z tworzeniem miejsca; są to m.in.: lokalizacja wejścia, ogólna orientacja w miejscu (‘przód’ i ‘tył’), relacja architektury do stron świata i widoków oraz nawiązanie do ukształtowania i topografii terenu. Dobrym przykładem architektury związanej z miejscem - przywoływanym przez wielu autorów - jest budynek Willi Kaufmannów (*Fallingwater*) w Bear Run w Pensylwanii. Dla tego projektu wybór miejsca stał się kryterium rozstrzygającym; F.L.Wright projektując ten dom, zamiast domu z widokiem na ulubiony wodospad gospodarzy, postanowił zbudować dom na jego szczycie. Znamienna jest w tym kontekście wypowiedź Wrighta: „E.J. [Kaufmann], chcę, żebyś żył z wodospadem, a nie jedynie na niego patrzył” [14: s.106]. Realizacja tego projektu zaowocowała niezwykle udanym połączeniem środowiska naturalnego i stworzonego przez człowieka; pomieszczenia łączą się ze sobą i z widokiem zewnątrz, przechodzą płynnie w zadaszone i odkryte tarasy, które stają się skalnymi półkami potoku. Salon z szerokim panoramicznym oknem umożliwia widok na las i potok, a jego posadzka wyłożona jest tymi samymi kamieniami, z których zbudowane jest koryto rzeki. Dom ‘nad wodospadem’ jest dobrą ilustracją miejsca odczytywanego fenomenologicznie; połączył on w sposób przestrzenny doświadczenia (ulubiony głąz, kąpiel w wodospadzie), znaczenie (wodospad/dom nad wodospadem), działania (projekt, realizacja i wreszcie życie mieszkańców) i intencje (marzenie gospodarzy - wybór miejsca, ulubione miejsce, wybór materiałów budowlanych) z lokalizacją i w sposób szczególny ‘poprzez nią’.

3. Projektowanie *miejsc*

3.1. Definicja zadania projektowego

Projektowanie miejsc jest pozytywnym przedsięwzięciem angażującym ludzką aktywność i wykorzystującym umiejętności do stworzenia bądź naprawy istniejącego miejsca. Jest ono powiązane zarówno z „tworzeniem” jak i „intensyfikacją” miejsca [15]. Zadanie architekta polega na tworzeniu lub raczej modyfikowaniu formy fizycznej w taki sposób, aby "stworzyć właściwy kontekst dla określonych aktywności i koncepcji" [2: s.163]. Canter (1977) opisuje to zadanie jako proces uwzględniający hierarchiczność miejsc i składający się z trzech etapów: (1) rozpoznanie (najlepiej poprzez aktywności lub zdarzenia) głównych 'miejsc', z których będzie się składał projekt; (2) określenie parametrów jakościowych i cech tych 'miejsc'; (3) rozpoznanie związków pomiędzy poszczególnymi 'miejscami'. Tak określone zadanie projektowe przypomina strukturę poznania miejsca, opisywaną przez tego samego autora; pierwszym etapem jest identyfikacja miejsc (rozpoznanie), drugim umiejętność ich opisu, a wreszcie znajomość faktycznych połączeń i relacji przestrzennych. Tym samym, nieprzypadkowo podkreśla się tu związek między projektowaniem a badaniem rzeczywistości, to ostatnie zaś jest niczym innym jak zdobywaniem doświadczenia. Projektowanie miejsc zdaje się być eksperymentowaniem na temat budowania. Tę samą myśl sugeruje książka Johna Zeisela (1981) *Inquiry by Design* (badanie poprzez projektowanie), poświęcona związkom projektowania architektonicznego i badań nad jakością środowiska zbudowanego.

3.2. Strategia projektowania

Tworzenie miejsc powinno być elementem szerszej strategii, która określa cele i metody projektowania, dzięki którym udaje się angażowanie użytkowników i opinii publicznej, bez przesądzenia o ostatecznym kształcie projektu. Taką strategię zapowiadała zaproponowana przez Oskara Hansena (1959) – idea Formy Otwartej. Hansen pisał, że projekt nie powinien być zdefiniowany poprzez swoją ‘manifestację’, ale powinien rozwijać się ‘stopniowo’ w odpowiedzi na powstające w trakcie jego realizacji pytania i być ‘zależny’ od potrzeb społeczności i polemiki różnych indywidualności [7].

Dobrym przykładem takiej strategii jest zapoczątkowany przez Christophera Alexandra tzw. *Oregon Experiment* odnoszący się do procesu projektowania kampusu

University of Oregon w Eugene. Alexander na zaproszenie uczelni zorganizował eksperymentalne warsztaty z partycypacyjnego projektowania rozbudowy Szkoły Muzyki (1972). Strategia została zaadoptowana przez uczelnię w 1991 r., a następnie w 2005 r. jako *Campus Plan*. Składa się ona z 6 fundamentalnych zasad, są to: organiczny układ (*organic order*), wzrost poprzez ciągłe adaptacje (*piecemeal growth/or continuous adaptation*), wzorce (*patterns*), diagnoza, partycypacja i koordynacja.

Jako strategia oparta na projektowaniu partycypacyjnym, *Oregon Experiment* realizuje ważną misję środowiskowego projektowania polegającą na decentralizacji podejmowania decyzji, określaną przez Alexandra jako *human-level-decentralization*. Ważną jej konsekwencją – obok demokratyzacji życia społecznego – jest także uwzględnienie ekologicznego aspektu środowiska – jako tworu samowystarczalnego. Wszystkie pozostałe elementy strategii zdają się być różnymi sposobami realizacji tego ogólnego celu. Organiczny wzrost, z jednej strony pozwala na dostosowanie projektowania do naturalnego tempa rozwoju środowiska i wprowadzania tylko koniecznych, przemyślanych zmian lub adaptacji; z drugiej zaś strony, skupia się na realizacji określonych miejsc jako samodzielnych całości. Zastosowanie ‘wzorców’ ma na względzie dekompozycję problemu projektowego, od ogólnej całości do poszczególnych konkretnych celów projektowych. Używając wzorców zaproponowanych przez Alexandra lub tworząc własne stajemy przed koniecznością ujęcia problemów w ich konkretnej, środowiskowej istocie; tym samym sprowadzamy problem projektowy do poziomu zrozumiałej sytuacji.

3. 3. Analiza miejsca

Ważnym elementem strategii tworzenia miejsc jest analiza miejsca, która w oregońskiej strategii określona jest jako diagnoza. Celem diagnozy środowiskowej jest uzyskanie informacji na temat sposobu funkcjonowania i ocena jakości środowiska. W analizie miejsca istotne są dwie rzeczy: merytoryczny zakres analizy i jej kryteria oraz metody stosowane w diagnozie. Dobrym przykładem podsumowujących kategorii w analizie miejsca jest metoda stosowana w *College of Built Environment* (University of Washington, Seattle)⁴. Zastosowane tam kategorie

⁴ Metodę tę stosowano w ramach kursu *Urban Cultural Landscape Studio*, prowadzonego przez prof. Lynne Manzo, w którym autorka uczestniczyła na etapie warsztatów z analizy miejsca (październik 2014)

to: 'naturalne środowisko', 'sieć funkcjonalna', 'przestrzeń i światło' oraz 'środowisko społeczno-kulturowe'.

Kryteria oceny i metody stosowane w diagnozie zależą od analizowanego miejsca i sytuacji; możliwe spektrum analizy jest równie wszechstronne jak charakter miejsca. I tak, analiza warunków przyrodniczych wymagać może wiedzy ekspertów (m.in. w zakresie : botaniki, zoologii, klimatu, warunków wodnych i geologicznych) i zróżnicowanych metod stosowanych w tych dziedzinach. Analiza sieci funkcjonalnej wymaga rozpoznania występujących w analizowanym obszarze usług, komunikacji i sieci uzbrojenia technicznego. Analiza w zakresie społeczno-kulturowym obejmować powinna zarówno studia demograficzne ludności/użytkowników miejsca jak i tradycje kulturowe i historię miejsca. Metody stosowane w tej kategorii mogą mieć charakter studiów archiwalnych jak i obserwacji. Analiza w zakresie relacji przestrzennych i oświetlenia ma bezpośredni związek z aranżacją i parametrami zabudowy i pozostałych elementów otoczenia. Dobrym sposobem analizy aranżacji przestrzeni jest analiza planu. Metoda ta koresponduje z teorią społecznej logiki przestrzeni lub składni przestrzennej (*space-syntax*) powstałej na gruncie teorii architektury [8], [9].

3. 4. Budowanie miejsca

Interesującym przykładem budowania miejsca jest zrealizowany w 2004 r. projekt *Central Library* w Seattle (Rem Koolhaas/OMA we współpracy z LMN Architects). Projekt powstał w oparciu o strategię rozwoju *Seattle Public Library* stworzoną poprzez sieć konsultacji społecznych i tożsamość miejsca. Jest on odpowiedzią na społeczne potrzeby (większa, nowoczesna biblioteka, będąca wyrazem 'naszych czasów') i tradycję miejsca (to trzecia biblioteka publiczna w tym miejscu). Partycypacyjny charakter projektu polegał na publicznej współpracy przy opracowywaniu strategii projektu, wyborze koncepcji projektowej i dalszych społecznych konsultacjach w trakcie pracy nad projektem realizacyjnym. Ważnym postulatem organizatorów było stworzenie „szczególnego społecznego miejsca” a jednocześnie „budynku-znaku” (*signature*) i „krajobrazowej dominanty” (*landmark*) [11: s.6].

Koolhaas zaproponował nowatorską przestrzenną oprawę dla biblioteki, której oczekiwano; coś więcej niż tylko "pudełko na ludzi i książki" [11: s.6]. Koncepcja projektu realizuje zadanie stworzenia miejsca poprzez identyfikację miejsc według przewidywanych tam aktywności ('obszary stałe' przeznaczone m.in. na magazyny

książek lub dla administracji i 'obszary zmienne' o trudnym do przewidzenia, otwartym charakterze), nadaje im określone parametry jakościowe ('pudełka' zawieszane w otwartej przestrzeni o zróżnicowanych kształtach i kolorach - Fot. 1) i tworzy sieć przemyślanych połączeń pomiędzy poszczególnymi 'miejscami'.

Fot. 1. Central Library w Seattle, otwarta publiczna przestrzeń widziana z poziomu 'pudełka' przestrzeni spotkań

Fig. 1. Seattle Central Library, open public space as seen from a 'box' of the meeting space
Źródło: Opracowanie własne (październik 2014)

Są to szybkie połączenia pomiędzy strefami (jaskrawożółte ruchome schody), wolne ciągi komunikacyjne w obrębie stref (np. czerwone korytarze i schody w obrębie strefy spotkań lub rampa wzdłuż 'spiralii książek'), windy i schody techniczne oraz powiązania zewnętrzne. Proces projektowy okazał się ważnym i trudnym doświadczeniem partycypacyjnego budowania; pomimo zaangażowania wielkich społecznych i prywatnych środków oraz prężnych grup warsztatowych złożonych z różnych społecznych i instytucjonalnych interesariuszy, nie wszystko w projekcie było transparentne i otwarte na dialog społeczny. Porozumienie w kwestii ostatecznej formy projektu zostało niemal całkowicie zawładnięte przez zespół architektów; tylko

dzięki zaangażowaniu społecznemu udało się, jednak, wprowadzić drobne, ale istotne, korekty do projektu⁵.

Fot. 2. Central Library w Seattle, otwarta czytelnia komputerowa na poziomie 5

Fig. 2. Seattle Central Library, mixing chamber space on the level 5th

Źródło: Opracowanie własne (październik 2014)

Central Library, jak twierdzą niektórzy, stało się dla Seattle tym, czym Muzeum Guggenheima w Bilbao - znakiem jego nowej tożsamości. Miejsce jest bardzo popularne - zarówno wśród mieszkańców jak i turystów; potwierdza to ilość osób przebywających w budynku (fot. 2). Przeprowadzone wkrótce po otwarciu biblioteki badania (Fisher et al, 2007) pokazały, że architektura miejsca budzi silne emocje; ludzie określają ją jako "najbardziej ekscytującą" lub "najohydniejszą". Większość badanych pozytywnie ocenia transparentność budynku, umożliwiającą zapierające dech widoki na miasto, zatokę i wnętrze budynku oraz światło naturalne i przestrzenność struktury. Zastosowane proste, miejscami surowe i jakby industrialne rozwiązania architektoniczne przez niektórych uważane są za "zimne" i "niekomfortowe". Najważniejszym sukcesem zespołu opracowującego strategię i projekt jest jednak ocena społecznej jakości miejsca. Choć nie brakuje innych opinii, miejsce jest generalnie dobrze oceniane jako "dobre, nieformalne miejsce publiczne", które integruje ludzi "w poczuciu bycia częścią czegoś", w poczuciu "wspólnoty" [4]. Miejsce to zdaje się mieć potencjał rozwojowy; jeden z respondentów opisał to tak:

Myszę o bibliotece, kiedy myślę o mieście [Seattle].... to główny element. Próbuję uczyć się lepiej ją wykorzystywać.

⁵ Ważną poprawką było przesunięcie biblioteki dla dzieci z poziomu podziemia (!) do poziomu parteru i otwarcie jej na widok ulicy [10]

BIBLIOGRAFIA

1. Alexander Ch. et al: Język wzorców. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2008.
2. Canter D.: The Psychology of Place. The Architectural Press Ltd, London 1977, s. 163.
3. Cresswell T.: Place. A short introduction. Blackwell Publishing, Oxford 2004.
4. Fisher K.E., Saxton, M.L., Edwards P.M., Mai J.E.: Seattle Public Library as Place: Reconceptualizing Space, Community and Information at the Central Library. [w:] Buschman J.E., Leckie, G.J. (red.) The Library as Place. History, Community and Culture, Libraries Unlimited, Wesport (CT) 2007, s. 135-160.
5. Goldberger P.: Why architecture matters. Yale University Press, New Haven, London 2009.
6. Groat L., Wang D.: Architectural Research Methods. John Wiley and Sons, Inc., New York 2002.
7. Hansen O., Hansen Z.: The Open Form in Architecture – The Art of Great Number. (CIAM'59 in Otterlo, ed. Newman, O., Verlag: Stuttgart 1961). [w:] Kędziołek A., Ronduda Ł. (red.), Oskar Hansen Opening Modernism. On open Form Architecture. Art and Didactics, Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie, Warszawa 2014.
8. Hillier B, Hanson J.: The social logic of space. Cambridge University Press, Cambridge 1993.
9. Lasiewicz-Sych A.: Analiza typomorfologiczna w diagnozie środowiskowej przestrzeni publicznej. [w:] Nowoczesność w architekturze: Integracja-identyfikacja-innowacja. Tom 3. Praca zbiorowa pod red. T. Wagnera, Gliwice 2013, s. 29-40
10. Lewicka M.: Psychologia miejsca. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012.
11. Mattern Sh.: Just how public is the Public Seattle Library? Publicity, Posturing and Politics in Public Design [w:] Journal of Architectural Education, 2003, s. 5-18.
12. Mattern Sh.: Plurality in Place: Activating Public Spheres and Public Spaces in Seattle. [w:] Invisible Culture. An electronic Journal of Architectural Education (2003)// www.rochester.edu.pl/in_visible_culture/Issue_6/mattern/
13. Relph E.: Place and placelessness. Pion, London 1976.

14. Rybczyński W.: Jak działa architektura. Przybornik humanisty (How Architecture Works. A Humanist's Toolkit), tłum.: Koczyńska K.), Wydawnictwo Karakter: Kraków 2014, s. 90, 106.
15. Seamon D.: Place Attachment and Phenomenology: The Synergistic Dynamism of Place. [w:] Lynne Manzo, Patrick Devine-Wright (red.), Place Attachment, Routledge: London, New York 2014, s. 11-13.
16. Sennet R.: Upadek człowieka publicznego. (The Fall of Public Man), tłum. Jankowska, H.), Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza SA, Warszawa 2009, s. 28-30.
17. Tuan Yi-Fu: Przestrzeń i miejsce. (Space and Place, The Perspective of Experience), tłum. Morawińska A.), Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1987.
18. Welsch W.: Przestrzenie dla ludzi?/ Spaces for Humans? [w:] Budak, A. (red). Co to jest architektura?/ What is Architecture?, Bunkier Sztuki, Kraków 2002, s. 183.
19. Zeisel J.: Inquiry by Design. Tools for Environment-Behavior Research. Wadsworth, Belmont Ca 1981.
20. Zumthor P.: Myślenie architekturą. Karakter, Kraków 2010, s. 12, 24.
21. www.rainmagazine.com/archive/1991-1/the-oregon-experiment-revisited
22. www.uoregon.edu
23. www.catalyst.uw.edu/workspace/lmanzo/46417

MIEJSCE JAKO CEL PROJEKTOWANIA: ZAŁOŻENIA TEORETYCZNE I UWAGI METODOLOGICZNE

Streszczenie

W pracy przedstawiono studia nad rolą, jaką odgrywa opisane przez humanistycznych geografów i psychologów środowiskowych pojęcie *miejsca* i *tworzenia miejsc*, w teorii i projektowaniu architektury. Proponuje się tu, by przemyśleć architektoniczne projektowanie poczynając od *miejsca*, co wymaga, by samą architekturę traktować jako kontekst tworzonych sytuacji i ludzkiego zachowania, raczej aniżeli niezależny *obiekt* czy *formę przestrzenną*. W pracy podano podstawowe definicje miejsca jako środowiska życia ludzi oraz elementy procesu tworzenia miejsca (strategia, analiza, elementy projektu). Podsumowaniem tego przeglądu jest analiza przykładu projektu i realizacji *Central Library* w Seattle (Rem Koolhaas/OMA we współpracy z LMN Architects, 2004) jako procesu tworzenia miejsca.

PLACE AS A TARGET OF DESIGN: THEORETICAL ASSUMPTIONS AND METODOLOGICAL NOTES

Summary

The paper examines the role played by *place* and *place-making* - the notions created by human geography and environmental psychology - in the theory and practice of architectural thinking. It proposes to rethink architectural design starting with a *place*, which requires to treat it as a context for human behaviour rather than an isolated *object* or a *spatial form*. The most essential definition of a place as human environment as well as place-making elements (such as place-making strategy, place analysis and design steps) are presented here. The paper also summarizes the example of design and realisation of *Central Library* in Seattle (by Rem Koolhaas/OMA with LMN Architects, 2004) as a process of place-making.